

Андрій ТКАЧУК

ВИПУСКНИКИ КАДЕТСЬКИХ КОРПУСІВ – АКТИВНІ УЧАСНИКИ УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 рр.

Проаналізовано вишкільно-виховний процес у Київському і Полтавському кадетських училищах, участь їхніх вихованців в Українській національно-демократичній революції 1917–1921 рр.

Ключові слова: *виховання, вишкіл, кадетські училища, Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр.*

У XIX – на початку XX ст. Російська імперія була країною з потужною мілітаристською традицією. Її збройні сили постійно перебували у центрі уваги російських монархів. У свою чергу, боєздатність армії залежала від рівня професійної підготовки командного складу, методів комплектування армії та навиків нижчих чинів. Саме тому упродовж цього періоду уряд Російської імперії приділяв значну увагу підготовці військових кадрів і провів низку перетворень з метою модернізації збройних сил.

Важливе місце у підготовці дворян до офіцерської служби і вступу до військових училищ належало кадетським корпусам – середнім військовим навчально-виховним закладам закритого типу. Чисельність кадетських корпусів у Російській імперії в XIX – на початку XX ст. швидко зростала: якщо 1825 р. діяло п'ять кадетських корпусів з 5300 вихованцями, то в 1903 р. загальна кількість корпусів вже складала 27¹. Створюються кадетські корпуси і на території України. Військове міністерство відкривало їх тут з метою дати синам українського дворянства військову освіту і тим самим забезпечити армійські частини, які дислокувалися на території українських губерній, надійним офіцерським складом, здатним підтримати існуючий лад. Перші кадетські корпуси на Україні виникли у Полтаві (1840) та Києві (1852). Наприкінці XIX ст. військово-навчальні заклади цього типу було відкрито в Одесі (1899) та Сумах (1900).

Одним з найголовніших завдань навчально-виховної роботи в кадетських корпусах було формування в їх вихованців почуття відданості російському царату. В умовах русифікаторської імперської політики на українських землях при розробці змісту організації виховання кадетів історичні, національні особливості та традиції українського народу повністю ігнорувалися. За вихованцями кадетських корпусів була встановлена жорстка система державно-політичного нагляду.

Однак дух вільнодумства, не дивлячись на всі перешкоди, потрапляв у серце кадетів, переважна більшість з яких були українцями. Цьому сприяла викладацька діяльність в кадетських корпусах відомих українських громад-

ських діячів, педагогів та науковців – членів Кирило-Мефодіївського товариства Д. Пильчикова та В. Білозерського; співробітників Південно-Західного відділення Російського географічного товариства Ю. Цветковського та В. Беренштама; активних діячів громад М. Ковалевського та П. Житецького; фундаторів народної освіти в період Української національно-демократичної революції О. Науменка, С. Русової та інших. Завдяки їм кадети вивчали не передбачені програмою твори українських письменників та істориків, знайомилися з етнографією та фольклористикою рідного краю, що сприяло формуванню в їх середовищі почуття поваги до українського народу.

У роки Української революції у кадетських корпусах сталися значні зміни. За часів Центральної Ради, незважаючи на складну політичну ситуацію та відсутність належного фінансування, вони не припинили свою діяльність. 1 вересня 1917 р. розпочав навчальний рік Київський і Полтавський кадетські корпуси. За ухваленим Центральною Радою 5 грудня 1917 р. законом кадетські корпуси на території України перетворено на військові гімназії, які підпорядковано Секретаріатові освіти².

Високо цінував діяльність цих військово-навчальних закладів гетьман П. Скоропадський. У своїх спогадах він відзначає позитивну роль кадетських корпусів у справі фізичного й духовного виховання юнаків, в оволодінні основами наук. Гетьман підкреслював, що виховна робота в корпусах стояла на вищому рівні, ніж в закладах міністерства народної освіти. Тому П. Скоропадський своїм наказом відновив їх підпорядкування військовому відомству³. У серпні 1918 р. при комісії у справах військових шкіл військового міністерства Української держави почала діяти секція кадетських корпусів, яка займалася їх реорганізацією⁴. Відбувається українізація кадетських корпусів. Все діловодство в них ведеться українською мовою. 15 жовтня 1918 р. Головна шкільна управа військового міністерства видає наказ, за яким старшини Української армії та викладацький склад кадетських корпусів стали носити загальну похідну форму з кантом на погонах. Запроваджується чергування старшин⁵.

Про намір покращити стан навчально-виховної роботи свідчать заходи дирекції Київського кадетського корпусу щодо заохочення кращих педагогів. У листопаді 1918 р. за проведення додаткових занять у першому півріччі 1918/1919 навчального року викладач історії Горунович одержав грошову винагороду в сумі 900 крб, а математик Хоменко – 150 крб⁶.

Відомий український військовий діяч, випускник Київського кадетського корпусу В. Петрів у своїх “Споминах з часів української революції 1917–1921 рр.” згадував про політичні настрої вихованців Полтавського кадетського корпусу під час перебування у цьому місті українських вояків навесні 1918 р. Він відзначав, що “цей кадетський корпус, який, докладаючи до нього мірило Києва, мусів був би ужити всіх заходів, щоби нас не пустити, не лише відчинив нам двері до своїх службових помешкань, але й до гостинної салі наставників тієї юнацької школи, де щиро угощувано гордієнківських старшин і де ми, на велике наше здивування, почули промови не лише українською мовою, але й про українське визволення та про українську самостійність. Ці наставники, а більшість із них балакала по російськи та признавалася до росіян, не виявили до нас ніякої ворожнечі, навпаки деякі із них заявили, що тільки під час панування тут большевиків навчилися розуміти

ріжницю між психологією російського та українського вояка і як інтелігентні люде цінять вище останнього.

Ці юнаки в чорних одностроях, але без барчиків (еполетів), які також зняла із них революція, групами бігали коло гайдамацтва, слухаючи із захопленням їхніх розмов, оповідань та пісень і розширеними очима дивлячись на суворі обличчя та на голені з оселедцями голови. (Мода на оселедці, яка перекинулася до нас від Слобожанського Гайдамацького Коша в Полтаві, стала вже такою міцною, що перетворилася майже в традицію, так що погодилися з нею навіть ті, хто з цієї моди раніше кепкував)⁷⁷.

Про відданість кадетів військовому обов'язку та готовність пожитувати собою в ім'я Української держави свідчить той факт, що серед вихованців корпусів почастишали випадки самовільного переходу на військову службу. З цього приводу головнокомандувач збройних сил України генерал від кавалерії граф Ф. Келлер видав наказ про заборону начальникам військових частин, воєнних організацій і добровільних дружин без згоди батьків приймати на службу вихованців середніх навчальних закладів, у тому числі кадетських корпусів, відволікаючи цим їх від навчання. Відтак посилюється контроль за дотриманням дисципліни серед вихованців. Про це свідчить наказ по Київському кадетському корпусу від 14 грудня 1918 р., в якому проголошувалося, що декільком кадетам, які самовільно записались до конвою головнокомандувача, за представленням військового міністра гетьман наказав терміново повернутися до цього навчального закладу⁸.

Військове міністерство за браком військових кадрів було змушене залучати кадетів до оборонних заходів. Так, у грудні 1918 р. Київський корпус одержує наказ військового міністра сформувати з бажаючих кадетів 7-го класу (до 17-річного віку з дозволу батьків) сотню бойскаутів у складі куреня, виключно для несення тилової служби – охорони будинків в районі корпусу та зв'язку з військовою частиною⁹.

Зауважимо і те, що кадетські корпуси були основним джерелом поповнення військових училищ, які випускали офіцерів для армії. Наприкінці XIX – на початку XX ст. переважна більшість вихованців цих військово-навчальних закладів на території України пройшли горнило російсько-турецьких, російсько-японської та Першої світової воєн. Чимало з них за військову звитягу було удостоєно високих генеральських звань у Російській імперії та отримало урядові нагороди.

В період існування Центральної Ради, Української Народної Республіки (УНР), Української держави багато національно свідомих випускників кадетських корпусів безповоротно стали на шлях боротьби за самостійність української держави. За підрахунками відомих дослідників збройних сил України першої половини XX ст. М. Литвина та К. Науменка, в лавах українських армій налічувалося не менше 238 генералів, які закінчили кадетські корпуси. Зокрема, вагомий внесок у підготовку національних кадрів армії зробили Київський та Полтавський кадетські корпуси, 82 вихованці яких згодом стали генералами. Крім того, генеральських рангів досягли колишні кадети Одеського (4) і Сумського (2) корпусів¹⁰.

В українських військових формаціях 1917–1921 рр. служили такі вихованці кадетських корпусів–заслужені військовики, як О. Акерман, М. Архинович, В. Баньковський, М. Батранець, Л. Богаєвський, П. Богаєвський, В. Ведель, Д. Гамченко, Б. Гернгрос, В. Гербачів, О. Гречко, П. Добровольський, П. Жуков,

В. Жуков, П. Заліський, М. Запольський, В. Клименко, І. Копестенський, В. Линевиц, С. Лукашевич, О. Новицький, В. Олександрович, Л. Островський, М. Остряньський, Д. Приходькин, Д. Промтов, А. Прохорович, О. Ревішин, І. Свірчевський, О. Святополк-Мирський, К. Середин, О. Сливинський, що мали чин генерал-майорів¹¹. Звання генерал-лейтенантів Російської імперії мали відомі воєначальники українських армій, вихідці з кадетських корпусів О. Безкровний, О. Березовський, Б. Бобровський, М. Богатко, М. Волховський, М. Гришков, І. Дублянський, О. Кушакевич, Г. Мандрика, В. Пашенко, Є. Пашенко, М. Романовський, О. Санников, А. Саранчов, М. Ставровиц, Л. Федяй, М. Яковлев¹².

Зауважимо, що Б. Бобровський у листопаді 1917 р. став начальником штабу українського війська, а наступного року – військовим аташе в Болгарії. Автор законів України про постійне військо, однострій, військові відзнаки. Розстріляний більшовиками в лютому 1919 р.¹³. А. Саранчов у 1905 р. був призначений директором Сумського кадетського корпусу. В українській армії з 1918 р. За Гетьманату знову повернувся на посаду керівника відновленого кадетського корпусу в Сумах, а потім – Київського кадетського корпусу¹⁴.

У 1919 р. військове міністерство Директорії прийняло закон про відновлення генеральських рангів. Були впроваджені звання генерал-хорунжий, генерал-поручник та генерал-полковник¹⁵. Генералам, які раніше служили в інших арміях, не тільки відновлювали колишній ранг, але й право на підвищення відповідно до терміну служби в армії України¹⁶.

Звання генерал-поручника українських збройних сил отримали І. Барбович, Ю. Глібовський, С. Дядюша, П. Єрошевич, М. Крат, М. Садовський, В. Сікевич – випускники Полтавського та Київського кадетських корпусів¹⁷. В. Сікевич у роки Першої світової війни нагороджений Золотою Георгієвською зброєю, генерал-майор. Перейшов на службу в українську армію наприкінці 1917 р. Очолював 2-й Український полк, старшина Гайдамацького коша Слобідської України у боях з муравйовськими військами в обороні Києва, командир 3-го Гайдамацького піхотного полку Запорізької пішої дивізії. У квітні 1918 р. командир Донецької дивізії, потім 43-го пішого Чернігівського полку, головний комендант Черкащини, військовий аташе, голова репатріаційної комісії УНР у Австрії. Згодом виїхав до Канади, організатор і керівник управ військових організацій вояків Армії УНР, голова Ради Хреста Симона Петлюри, автор спогадів “Сторінки із записної книжки”, публікацій з історії українських визвольних змагань¹⁸.

Званнями генерал-хорунжого були відзначені вихованці Полтавського корпусу П. Базилевський, В. Добровольський, І. Пашенко, Б. Палій-Неїло, О. Рак, О. Сливинський, Одеського – В. Змієнко; Київського – А. Вовк, О. Годило-Годлевський, І. Жуков, О. Кузьмінський, Є. Мошинський, Л. Островський, В. Петрів, К. Прісовський, В. Пулевич, С. Тихонович, М. Ткачук, В. Трутенко¹⁹. Останній з названих у цьому списку – В. Петрів у 1917 р. сформував Гайдамацький ім. Гордієнка кінний полк і привів його у розпорядження УЦР. Учасник оборони Києва та рейду на Крим. За Гетьманату інспектор піхоти, у 1919 р. – начальник Житомирської юнацької школи, командир Волинсько-Холмської групи, заступник військового міністра, військовий міністр УНР. У 1920 р. – інтернований у Польщі, начальник генштабу, 1923 р. – професор Українського педагогічного інституту. З 1929 р. –

член Проводу ОУН, 1941 р. – Військовий міністр українського уряду А. Стецька у Львові, ув'язнений у концтаборі. Після звільнення мешкав у Німеччині, член НТШ, автор вищезгаданих спогадів про формування Збройних Сил УНР, їх роль у захисті суверенітету України²⁰.

Високе звання генерал-полковника отримав випускник Київського кадетського корпусу О. Галкін. В українській армії він служив з листопада 1917 р., став начальником інспекторату артилерії Генштабу армії, членом Української військової ради. За Гетьманату – начальник Головного штабу армії, а потім за Директорії – начальник канцелярії військового міністерства. У 1920 р. – начальник головного мобілізаційного управління військового міністерства, віце-міністр військових справ, військовий міністр УНР, член Вищої військової ради. Після поразки українських визвольних змагань – у Польщі, репресований радянською владою в 1939 р.²¹.

Отже, в період українських визвольних змагань на початку ХХ ст. незалежність України боронили багатотисячні армії. Вони творилися і діяли зусиллями досвідчених і відданих Батьківщині генералів. Власне значний відсоток генералітету українських збройних сил розпочинав свою військову кар'єру в Київському, Полтавському, Одеському та Сумському кадетських корпусах.

¹ Павловский И.Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса. 1840–1890. – Полтава, 1890. – С. 9.

² Державний архів Києва (далі – ДАК). – Ф. 112. – Оп. 3. – Спр. 21. – Арк. 11.

³ ДАК. – Ф. 112. – Оп. 3. – Спр. 21. – Арк. 23.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ). – Ф. 1077. – Оп. 6. спр. 4. – Арк. 32.

⁵ ДАК. – Ф. 112. – Оп. 3. – Спр. 44. – Арк. 10.

⁶ ДАК. – Ф. 112. – Оп. 3. – Спр. 44. – Арк. 10.

⁷ Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. – Київ, 2002. – С. 116.

⁸ ДАК. – Ф. 112. – Оп. 3. – Спр. 44. – Арк. 10.

⁹ ДАК. – Ф. 112. – Оп. 3. – Спр. 44. – Арк. 10.

¹⁰ Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків: “Видавництво Сага”, 2007. – С. 6.

¹¹ Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків, 2007. – С. 29, 32, 34, 35, 36, 43, 44, 53, 65, 66, 79, 90, 91, 94, 95, 98, 108, 114, 120, 124, 127, 145, 150, 151, 162, 169, 178.

¹² Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків, 2007. – С. 35, 36, 38, 40, 44, 58, 66, 67, 73, 83, 84, 88, 117, 131, 153, 169, 175, 188, 201, 219.

¹³ Литвин О. Українські військові діячі періоду першої російсько-української війни (грудень 1917 – березень 1918 р. // Воєнна історія. – 2008. – №1. – С. 78.

¹⁴ Витт Д. Из далекого прошлого // Военная быль. – 1955. – № 12. – С. 11–13; ЦДАВОУ. – Ф. 1077. – Оп. 6. – Спр. 4. – Арк. 32, 48.

¹⁵ Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків, 2007. – С. 62.

¹⁶ ЦДАВОУ. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 57–60.

- ¹⁷ Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків, 2007. – С. 36, 67, 83, 89, 117, 173, 181.
- ¹⁸ Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків, 2007. – С. 181; <http://www.sikevich.org.ua/femile.htm>
- ¹⁹ Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків, 2007. – С. 32, 56, 68, 76, 78, 139, 151, 154, 157, 162, 166, 167, 184; Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – Київ, 2007.
- ²⁰ Литвин О. Українські військові діячі періоду першої російсько-української війни (грудень 1917 – березень 1918 р. // Воєнна історія. – 2008. – №1. – С. 85.
- ²¹ Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, Харків, 2007. – С. 62.

Andriy Tkachuk. GRADUATES OF MILITARY SCHOOLS – ACTIVE PARTICIPANTS IN THE UKRAINIAN NATIONAL-LIBERATIONAL STRUGGLE OF 1917–1921

In article were shown the life and service of graduating students of cadet schools in ukrainian military formations in 1917–1921.

Key words: *cadet schools, Ukrainian army, Ukrainian national-democratic revolution 1917–1921.*